

NILS ANDRÉN:

Festskrift till Kristian Gerner

Efter Sovjet är titeln på en mycket läsvärd samling uppsatser av ett flertal svenska Sovjet-expert, både forskare och publicister — gränsen är ibland oklar — med ett påtagligt men i sammanhanget självklart undantag. Boken är tillägnad Kristian Gerner, på femtioårsdagen, från gamla vänner och kollegor. I den klassiska akademiska stilen kan den kallas "festskrift".

Stefan Hedlund (red): **Efter Sovjet. Tankar kring ett imperium i upplösning.** Nerenius och Santéus förlag 1992

Redaktör är Stefan Hedlund. Han erinrar läsarna om att Kristian Gerner för inte så länge sedan fick "utstå mycken kritik för sin fräcka antydan om att det sovjetiska systemet inte skulle bestå för evigt". I dag måste t o m hans värsta vedersakare medge att den omutlige forskaren Gerners teser verifierats av den historiska verkligheten.

Under många år väckte Gerners självständiga analyser stark ovilja, både hos det officiella svenska etablissemanget och i Moskva. Reaktionen inför hans frispråkighet har på ett beklämmande sätt belyst hur låg den politiska takhöjden varit för den svenska sovjetanalysen och, dessvärre också, för den säkerhetspolitiska debatten som helhet. I skyddet av en till slut alltmer verklighetsfrämmande, ideologiserad neutralitetsdoktrin har Sverige — företrätt av den länge tongivande svenska vänstern, som utrikespolitiskt sträckt sig långt in mot mitten — fullföljt en tradition av skrämmd försiktighet åt öst och ambivalent hat-kärlek åt väst. Det krävdes ett totalt regimskifte, först i världen omkring oss, sedan också här hem-

ma, för att åstadkomma större öppenhet och frimodighet.

Uppsatserna till Kristian Gerner bildar enligt redaktören "en uppsättning ögonblicksbilder, fångade just i brytningen mellan gammal och ny tid". Bilderna är grupperade i fyra avdelningar. De tre första anknyter till den gorbatjovska terminologin. Först kommer "ett nytt tänkande". Christer Jönsson ger ett kritiskt perspektiv på Sovjets stormaktsdröm, som nu har krossats, men kanske på sikt efterträds av en rysk stormaktsdröm. Med en distinktion citerad från den amerikanske forskaren Richard Rosecrance uttrycker Jönsson förhoppningen att det forna Sovjetunionen skall kunna förvandlas från en misslyckad "krigarstat" till en framgångsrik "handelsstat".

Bo Petersson citerar Eduard Sjevarnadzes konstaterande att perestrojkan "begränsades av människornas sinnen och medvetande som fostrats i ofrihet". Det sker i en uppsats om ett missbrukat och därför också "misskrediterat" språk, som utgör ett hinder för att förvärva en demokratisk kultur.

Lena Jonsson skriver om den viktiga del av förvandlingsprocessen som handlar om att bygga demokrati i Ryssland. I stort sett är det en pessimistisk bild. I bästa fall blir vägen lång och svår, i sämsta fall oframkomlig. Avsnittet om det nya politiska tänkandet avslutas av Klas-Göran Karlsson som i "Sovjet i sönderfall" ger tankvärda perspektiv på historien som vapen, på dess bruk och missbruk i Sovjetstaten.

Den andra avdelningen handlar om "perestrojka och rättsreform". Perestrojkans dödsruna skrivs av Stefan Hedlund. Hans dom över Gorbatjovs statsmanna-

skap är egentligen förkrossande. Gorbatsjov trodde på möjligheten av att reformera kommunistpartiet, att hålla samman Sovjetunionen och att inom dessa gränser genomföra tillräckligt mycket av reform för att få ekonomin på fötter. Allt blev till slut fel.

Susanne Oxenstierna inventerar orsaker till den smärtsamma och farliga massarbetslösheten och de tunga förutsättningarna för att avvärja det hot som den innebär. Hon noterar dock samtidigt att "en av den gamla Sovjetstatens få mer positiva sidor var att den stora majoriteten av Sovjetunionens folk i förvärvsför ålder hade ett arbete och en om än modest utkomst." Anders Fogelklou sätter frågetecken efter begreppet "rysk rättsstat". Hans genomgång av problemen leder till slutsatsen att vägen är lång och svår; den ryska rättsstaten "skymtar därför bara vid horisonten". Dess förutsättningar sammanfattas i begreppen "lagbundenhet, förutsägbarhet och äganderätt".

Perestrojkan misslyckades men glasnost, öppenheten, ledde till slut till det gamla systemets undergång. Glasnost ingår också i rubriken för den tredje avdelningen i boken, "Glasnost och kulturtraditionen".

Staffan Skott funderar under rubriken "gatuskyltarnas gåtor" kring diverse namnförändringar för att utplåna kommunismens symbolnamn. Gåtorna följs av reflexioner av Disa Håstad kring "orden som fick sovjetmakten på fall". Gorbatsjovs beslut att ge yttrandefrihet — "glasnost — var djävligt och dess djävulhet har snarast underskattats". Språket "återtog sin verkliga funktion. Ord och utsagor betydde vad där stod." Pressen började skriva om det som var, inte om det som

borde vara. Men glasnost släppte lös både demokrater och nationalisterna. Också ryska samhällskritiker oroas av tanken "vart en lössläpphet kan leda de oberoende staternas samvälde och av vetskapen om hur bräckligt det demokratiska bagaget är också hos många som kallar sig demokrater".

Allt handlar dock inte om Sovjets upplösning. Per-Arne Bodin skriver fängslade om filosofen Nikolaj Fjodorov och den intellektuella miljön före revolutionen 1917 och Lars-Erik Blomquist berättar om Leninmausoleets symbolik, om monumentet över den ideologi, den myt som sovjetepoken, särskilt Stalintiden skapade.

Det fjärde avsnittet handlar om "säkerhets- och nationalitetsproblem". Bo Hugemark inpräntar att det sovjetiska hotet mot den fria världen inte var något hjärnspöke — vilket många efter den spektakulära och snöpliga upplösningen kan frestas att tro. En revy av väststrategier under det "kalla kriget" utmynnar i en maning till ett alltjämt tveksamt väst att stödja de nya staterna, utan fruktan för en möjlig revanschism i Ryssland. Hugemark är dock besviken på väst. "I det blockuppdelade Europa såg man chansen till en framtid i fred och frihet enbart i — den helt orealistiska — bilden av en fredlig samexistens mellan två system. När nu chansen kommer i form av det ena systemets seger, i kaoset efter förlorarnas sammanbrott, *känner man inte igen den.*" Det är ett desperat konstaterande. Till detta blott en liten fotnot. Den "orealistiska bilden" av en fredlig samexistens, i betydelsen frånvaro av krig, var dock i Europa en historisk verklighet, som — än så länge regionalt och begränsat — försvann först

sedan den disciplinerade terrorbalansen upplöstes.

Under den säkerhetspolitiska rubriken skriver Ingmar Oldberg om det ofta omskrivna "ödesdigra våldet inom Sovjetarmén". Han ger därmed dessutom "en bild av generella brister i sovjetsamhället". Också här aktualiseras samma fråga som tidigare av Fogelklou: Är Sovjet — eller dess successionsstater — rättssamhället?

Efter Sovjet är en stimulerande bok, rik på spännande perspektiv. Dess innehåll är både uppmuntrande och skrämmande. Uppmuntrande därför att den så tydligt bestyrker det en gång fruktade kommunistiska systemets politiska, moraliska

och ekonomiska innehållslöshet och svaghet. Den belyses också i bokens sista bidrag, av Ülo Ignats, om "planekonomins kollaps" som gav Estland, Lettland och Litauen friheten åter. Det blev till slut inte bara Baltikum.

Efter Sovjet är dock framför allt skrämmande i sin djupa pessimism inför det forna Sovjets framtid. För de alltfjämt rika demokratierna i väst — däri också Sverige — gäller det inte bara att stödja de positiva krafterna, framför allt i det väldiga Ryssland, som har nyckelrollen för framtiden, utan också att vara vaksam inför de nya faror som kan bli en följd av nya ledare med nya ambitioner i öst.